

Творча особистість учителя в історії педагогічної думки Галичини міжвоєнної доби

Відродження національної школи в Україні неможливе без розв'язання питань підготовки вчителів нової генерації, фахівців своєї справи, що вільно орієнтувалися б у складностях суспільного життя, були б не тільки відповідальними виконавцями, й творчими особистостями. Це, зокрема, полягає в тому, що справжні вчителі повинні мати педагогічну фантазію, здібності добирати і створювати відповідно до кожної дитини певні навчально-виховні ситуації, доцільно використовувати у навчально-виховній роботі існуючий досвід або у результаті пошуків, неординарного мислення запропонувати свій власний оптимальний шлях досягнення поставленої мети. Безперечно, що розвиток творчості особистості вчителя є актуальним для сьогодення, як і в усі попередні часи.

Проблема формування творчої особистості вчителя особливо актуалізувалася в усьому світі у 20-30-х роках ХХ ст. Це пояснювалося тогочасними умовами: складним фінансовим становищем багатьох країн, значною кількістю наукових відкриттів, досягнень, в тому числі і в галузі психолого-педагогічних дисциплін, реформами шкільництва (включаючи і заклади з підготовки вчителів), розвитком теорії і практики навчання, змінами пріоритетів у навчально-виховному процесі (посилення його виховної функції) та ін.

У зв'язку з цим розширилися і поглибилися функції вчителя як вихователя. Для здійснення їх були необхідні не тільки глибокі сучасні знання зі спеціальності, психології та педагогіки, а й певні якості: повага до дитини, здатність вникати в її психічне життя; уміння ставити психолого-педагогічний «діагноз» (тобто оцінювати рівень вихованості дитини та бачити вади, які необхідно виправити), прогнозувати її розвиток. А це вимагає формування творчого підходу до виконання своїх обов'язків.

Про важливість формування творчої особистості вчителя свідчить той факт, що у 1932 р. на Конгресі Міжнародної Ліги «Нового виховання» було запропоновано проект програми предмету «Наука і мистецтво виховання». Цей проект передбачав вивчення чотирьох розділів, серед яких, крім традиційних «Філософія виховання», «Наука про виховання (теорія та історія педагогіки)», «Теорія виховання (організація процесу виховання)» був розділ «Мистецтво і техніка виховання». Останній включав такі теми, як технологія виховання, експеримент як шлях творення нових методів і засобів для розв'язання виховних завдань, педевтологія — наука про підготовку вихователів та ін. Аналіз питань, запропонованих для вивчення, підкреслює їх актуальність і для сучасних закладів освіти з підготовки педагогів різного рівня акредитації. Так, проблема сутності мистецтва, техніки виховання й шляхів їх формування у педагогічних працівників співзвучна з проблемами фахової підготовки вчителя у відповідності вимогам новітніх документів про школу.

Йдучи у контексті педагогічних пошуків науковців Європи і Наддніпрянської України, галицькі українські педагоги у міжвоєнний період значну увагу приділили

розробці моделей особистості вчителя та вимог до неї, з'ясуванню її основних прикмет. Саме тоді існувало багато характеристик позитивних і негативних якостей учителя. Так, цікавою під цим поглядом є класифікація типів учителя, розроблена відомим психологом того часу І. Кухтою, який, виступаючи на методичних курсах учителів української мови, виділив сім типів учителя і дав кожному з них відповідну характеристику [1].

На думку Ю. Дзеровича, прикметами вчителя-майстра повинні бути: педагогічний хист (знання, педагогічний такт), педагогічний досвід, сформованість педагогічних якостей (чуйність, любов до дітей, дисциплінованість та ін.). Однак учитель, на його думку, не може досягти високого рівня педагогічної майстерності, якщо він не володіє методикою викладання і виховання. «Не виховник той, — підкреслювалося у часописі «Діло», — що, знаючи мету й перейнявшись нею, не вміє підшукати засобів, що ведуть до неї» [2]. Цю ж думку висловлювала й відома галицька просвітниця діячка Наталя Дорошенко: «Школа, хоч як гарно збудовано би її плани навчання й програму виховання, буде все-таки чимсь мертвим, якщо її не оживить своїм творчим духом тямучий свого великого покликання учитель-виховник» [3],

Серед головних прикмет «доброго» вчителя О. Макарушка називав високу моральність, здатність здійснювати виховання, наявність «морально теплого» характеру; терпимість, любов до вітчизни, правдиву релігійність і поступливість, «безпретенціональність» і скромність, справедливість і лагідність, совість і трудолюбивість; здоровий організм; «бистроумність», добру пам'ять, живу, але здорову уяву й силу волі, вміння над собою панувати; високий загальноосвітній рівень; педагогічну і методичну освіченість; знання психології; педагогічний такт; взаємодію з вчителями, що працюють в одному класі, з батьками; знання шкільних законів, навчальних планів та інше [4].

По суті, такої ж думки тримався і М. Ваврисевич, який основними прикметами справжнього вчителя вважав любов до дітей, щирість, чесність, справедливість у поглядах, енергію, твердість і любов до діла, педагогічний такт, волю, терпимість. Все це, за переконаннями педагога, є ознаками «вчительства, не ремісництва, а мистецтва виховання «нової породи людства», яке раз-у-раз потребує від учителя дальшого інтелектуального розвитку й поступу і вимагає від нього постійної самоосвіти та самовдосконалення» [5].

Цікаві думки про характерні риси вчителя-українця висловив М. Базник. Крім загальнодидактичних умінь і навичок українського педагога, він виділяв виховні (наявність виробленого ідеалу виховання, який відповідав вимогам і потребам нації), самоосвітні (має стійкий світогляд члена української нації; постійно перебуває в курсі національних справ; є «наскрізь модерною сучасною людиною, українським громадянином»); суспільні (вся робота іде «по лінії національних інтересів») [6]. Як бачимо, автор робить наголос на громадянській зрілості вчителя-українця, в основі якої лежить національна ідея.

Чітко сформульовані вимоги галицьких педагогів до особистості вчителя були у виступі Василя Пачовського на Першому Українському Педагогічному Конгресі (Львів, 1935). «...Учитель мусить бути чимсь більше як учителем - мусить бути дослідником, громадянином, людиною на весь ріст в кожному ділі, в кожному кроці, в кожному слові, бо він сповняє місію апостола. Він має творити нових людей, він формує через своїх вихованців родину, місто, громадянство, цілу націю» [7]. Таким чином, головне завдання вчителя вбачалося в тому, щоб формувати свою націю. Але для здійснення цього почесного завдання треба бути творцем, майстром своєї справи.

Аналіз вимог до особистості вчителя, якостей і рис, які повинні бути йому притаманні, засвідчує, що при будь-якому підході до їх визначення, галицькі педагоги виділяли педагогічну майстерність, педагогічний хист, мистецтво виховання, яких неможливо досягти не виявляючи у повсякденній роботі творчість.

Важливу інформацію про необхідність формування й вияву у педагогів творчості дають документи 1920-1930 рр. ХХ ст., які регламентували діяльність учителів, визначали критерії, за якими визначався рівень їх кваліфікації; а це допомагало їм здійснювати свою самодіагностику. Наприклад, для проходження атестації на вчителя необхідно було скласти характеристику на підставі виявлення рівня сформованості певних показників. Серед них були результати виховної роботи, спеціальні (педагогічні) здібності, самостійність, енергійність, творчість і т. д. [8].

Про увагу до розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів свідчить той факт, що у характеристиці («засвідченні») по завершенні педагогічної практики школа повинна була відтворити і рівень творчого підходу до майбутньої професії. При написанні характеристики практиканта методист повинен був оцінити його професійний рівень (добросовісність відношення до обов'язків, стосунки з учнями, персоналом і керівництвом школи, підготовку як спеціаліста, роботу по самовдосконаленню: знання програм, наказів, розпоряджень, інструкцій, організаторські здібності та вміння керувати, спеціальні здібності) і вияв загальних цінностей (інтелігентність, розумова культура, переконаність, самодіяльність, ініціатива, енергійність, почуття відповідальності) [9].

Важливу інформацію про необхідність формування й вияву у педагогів творчості дає план самодіагностики, запропонований галицьким педагогом М. Базником. Він передбачав самодіагностику чотирьох напрямів: шкільне навчання, шкільне виховання, самоосвіта, колективна робота. Серед 99 позицій, які повинні були самостійно продуковані вчителем, деякі стосувалися безпосередньо вияву його творчості в навчально-виховному процесі. Наприклад, необхідно було відповісти на такі запитання: «Чого не доставає тобі у вихованню? Чи знаєш всі недомогання й дефекти психіки нації і викорінюєш їх у вихованню молодого покоління? Послуговуєшся усіма середниками самоуправи? Заснував ти діточу бібліотеку? Яка її виховуюча вартість? Спрямував ти вплив книжки з дітей на їхніх родичів? Сягає твій виховничий вплив також поза школу? Поширюєш свій вплив на дальше

окруження? Примінюєш свої педагогічні досягнення в шкільному житті? Примінюєш нові методи навчання? Робиш самостійні дослідження у вихованні і навчанні? Оголошуєш свої праці друком? Який маєш літературно педагогічний доробок? Вкладаєш і свою щеголку в збірну будову нації? Богатий ти ініціативою?» та ін. [10].

Отже, у 20-30-х роках ХХ ст. в Галичині, як і в розвинених країнах світу, відбулося оновлення системи фахової підготовки вчителів народних шкіл. У цей період підвищуються вимоги до особистості вчителя, з'являються численні моделі педагога. Надзвичайно важливо, що українські галицькі науковці - М. Ваврисевич, М. Базник, Ю. Дзерович, І. Кухта, О.Макарушка, В. Пачовський, І. Ющишина ін. серед основних прикмет учителя називали саме творчість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матвій-Мельник М. Методичний курс для учителів української мови // Українська Школа. - 1933. - Ч. 3-5. - С. 36-39.
2. Чи само життя може виховати молодь // Діло. - 1929. - 9 грудня.
3. Дорошенко Н. Софія Русова як педагог: з нагоди 80-ліття уродин //Шлях виховання й навчання. - 1936. - 4. 1. - С. 10.
4. Макарушка О. Наука виховання. - Львів, 1922. - С.129-133.
5. Ваврисевич М. Порадничок учителя нової української школи. - Керлін: Українське Слово, 1924. - С. 43.
6. Базник М. Самодіагноз учителя // Шлях навчання й виховання. - 1928.-Ч.1.-С. 3-5.
7. Перший Український Педагогічний Конгрес.- 1935.- Львів, 1938. -С. 113.
8. Державний архів Івано-Франківської обл., ф. 302, оп.1, спр.31, арк. 39.
9. Центральний Державний історичний архів України (м. Львів), ф. 179, оп. 3, спр.2585, арк. 26-37.
10. Базник М. Самодіагноз учителя // Шлях навчання й виховання. - 1928.-Ч. 1.-С. 1-5.
[Творча особистість учителя: Проблеми теорії і практики:
Збірник наукових праць - К., НПУ, 2001. — С. 88-93]